

Tieteellisen kommunikaation pelinsäännöistä eli reunamerkintä kirjoitukseen »jatko-opiskelusta soveltavan maantieteen näkökulmasta» (Terra 1991/1)

Jokainen tieteellinen valinta — tutkimusaiheen valinta, metodin valinta, julkaisupaikan valinta — on poliittinen investointistrategia, joka suuntautuu, ainakin objektiivisessa mielessä, tieteellisen hyödyn maksimointiin, so. maksimaalisen potentiaalisen tunnustuksen saamiseen vertaisilta kilpailijoilta.

Pierre Bourdieu (1975)

3 maantiedettä

Olen jo sangen pitkään kehitellyt osin maantieteen oppihistorian ja metodologian, osin yleensä tieteenkehityksestä käydyin keskustelun perustalta ei-essentialistiseksi luonnehdittavaa näkökulmaa maantieteen ideaan. Lähtökohtana tälle kehittelylle on ollut se, että maantieteen idea on 1980-luvun kuluessa näyttänyt olevan muuttumassa samanaikaisesti kun monien tieteenalojen tutkijat — ennen muuta sosiologit — ovat kiinnostuneet *tilan* tai *maantieteen* merkityksestä sosiaalisen toiminnan konstituenttina. Myös maantieteilijät ovat yhä useammin katsooneet, että perussyyt sille, mitä he haluavat tulkita ja selittää, ovat tieteenalan ulkopuolisessa todellisuudessa — eivät niinkään disiplinaarisen sisäisessä logiikassa (vrt. Massey 1985).

Maantieteen luonnetta ei kehittelemäni näkökulman mukaisesti pyritä määrittelemään perinteiseen tapaan, ts. paljastamalla tieteenalan tutkimuskohteen perimmäinen 'olemus' (ontologinen luonne) tai tieteenalan spesifi metodi — siis lähtemällä määrittelyssä tiukasti liikkeelle tieteenalan itsensä perustalta. Maantiedekäsitteeseen liitetään tunnetusti monenlaisia merkityksiä (Paasi 1990a, f). Tästä syystä olenkin ymmärtänyt maantieteen yhtenä kielen käsitteenä, merkinä, jonka denotaatioita, ts. kielen ulkopuolisessa todellisuudessa olevia referenttejä olen pyrkinyt jäljittämään. Näistä kustakin merkin ja referentin suhteesta nousevat toisistaan poikkeavat ontologiset ja epistemologiset näkökulmat, jotka ovat lisäksi vielä hyvin kontekstisidonnaisia: maantiede merkitsee siis hyvin erilaisia asioita esim. kadunmiehelle, sosiologille tai ammatti-maantieteilijälle. Eroja on tunnetusti myös maantieteilijöiden itsensä käsityksissä tieteenalansa luonteesta.

Edellinen näkökulma mahdollistaa hyvin laajan käsityksen maantieteestä ja

— antaa ainekset ymmärtää ja tulkita viime aikoina eri tieteenalojen piirissä voimakkaasti yleistynyttä keskustelua tilasta, paikallisuudesta tai 'maantieteestä' sekä tämän keskustelun suhdetta maantiede-disipliiniin ja maantieteilijöiden toimintaan,

— auttaa ymmärtämään maantiedettä sosiaalisena kenttänä, jossa toimivat toimijat pelaavat peliä pyrkien kasaamaan kentälle luonteenomaista kulttuurista ja symbolista pääomaa, prestiisiä, sekä

— auttaa hahmottamaan maantieteilijöiden käsitteistöä, 'kieltä' suhteessa muiden kenttien toimijoiden kieleen.

Näiden lähtökohtien pohjalta olen rakentanut ajatuksen kolmesta maantiedekäsitteen keskeisestä ja osin toisiinsa kytkeytyvästä merkityksestä eli

1) *todellisuuden maantieteellisestä rakentumisesta* (Maantiede 1), jonka sisällön voi tiivistää julkisessa keskustelussa usein esille tulleeseen toteamukseen, »me suomalaiset olemme oppineet, että maantieteelle emme voi mitään» (Paasi 1990a: 2). M1 viittaa siis siihen, millä tavalla luonnon, kulttuurin ja ylipäätään sosiaalisen todellisuuden ilmiöt — faktat ja stereotyyppit — ovat jakautuneet maapallon pinnalle: todellisuus on spatiaalisesti (ja historiallisesti) konstituoitunut. M1 viittaa ennen muuta näiden ilmiöiden horisontaaliseen jakautumiseen.

2) *maantiede-instituutiosta* (M2), jossa erityinen professio, maantieteilijät, on synnytetty valtion toimesta transformoimaan M1:n sisältämä horisontaalinen 'aineisto' vertikaalisiksi representaatioiksi. Tässä tarkoituksessa maantieteilijät ovat erikoistuneet luokittelemaan todellisuutta alueellisesti sekä rakentamaan demarkaatiolinjoja luonnon ja sosiaalisen todellisuuden eri ilmiöiden välille, mikä ilmenee myös maantieteilijöiden kielessä hyvin selvästi (vrt. Olsson 1990). Alueet, rajat, jne. ovat keskeisiä käsitteitä tässä kielessä ja ne ilmentävät selkeästi M2:n syntyyhin oleellisesti liittynyttä valtaulottuvuutta (Paasi 1990b, 1991a, 1991b). Tieteenkehityksen kannalta instituutioissa on tärkeää ensiksi se, minne tieteenala on akateemisissa työnojoissa sijoitettu

(esim. luonnontieteet/ihmistieteet) ja toiseksi se, millä tavalla ja mille perustalle legitimiin metodologian rajat asetetaan. Kansallinen konteksti ja siihen rakentuneet käytännöt ovat tässä suhteessa keskeinen toimijoiden toiminnan määrittäjä.

Maantieteen kenttä — kuten tieteelliset kentät ylipäätään — muodostaa bourdieulaisessa mielessä sosiaalisen tilan (Bourdieu 1985), jonka kannalta oleellisen tärkeitä ovat instituution sisäiset valtasuhteet: eri tasoisiin positioihin (professori, assistentti, ohjaaja, jatko-opiskelija) on perinteisesti liitetty erilainen puheoikeus/vaikeumisen velvollisuus ja sitoutumukset kentän tuottamisessa ja reproduktiossa. Sana 'disipliini' tarkoittaaakin tunnetusti paitsi akateemista tieteenalaa, myös kuritusta, järjestystä ja katumusharjoitusta. On ilmeistä, että uudet sukupolvet vievät maantiedettä parhaiten eteenpäin siten, että yliopisto-opetus kannustaa heitä etsimään jatkuvasti kriittisesti uusia tapoja tulkita, ymmärtää ja selittää luonnon ja ihmistoiminnan alueellisia ilmentymiä ja niiden keskinäisiä yhteyksiä (Paasi 1990a:2). Tätä kautta voidaan vaikuttaa kolmanteen maantieteeseen eli

3) maantieteeseen *intellektuaalisena toimintana* ja sen tuottamana *käsitejärjestelmänä* (M3). Vasta tämän perustan kehittyminen ja sille rakentuvat uudet konkreettisen tutkimuksen strategiat merkitsevät maantieteen kehittymistä. Haaste kehittää kolmatta maantiedettä on pohjimmiltaan kansainvälinen, vaikka siihen panostaminen tapahtuu aina kansallisten tiedeinstituutioiden ja niihin kytkeytyvien tutkimusjärjestelmien kautta (Paasi 1990a:3). Kansainvälinen keskustelu mahdollistuu juuri näiden käsitejärjestelmien kautta. Käsitteiden tulkinnat muuttuvat erilaisen lähestymistapojen esiinnousun myötä, vaikka ne säilyisivät kentän kielessä (esim. aluekäsite). 1980-luvun kuluessa on ollut havaittavissa, että maantieteilijöiden tuottama spatiaalinen kieli ja sen merkitys M1:n haltuunottamisessa on alkanut yhä enemmän kiinnostaa kulttuurintutkijoita ja sosiaalitieteilijöitä — tämä ei kuitenkaan ole välttämättä merkinnyt kiinnostunutta itse maantiededisipliinistä, ts. M2:sta, vaikka maantieteilijät itse ovat ehkä näin mielellään ajatelleetkin.

Edellä luonnehdittu tyypittely oli lähtökohtana virkaanastujaisesityksessäni toukokuussa 1990 (Paasi 1990a). Ennen tätä esittelin typologian myös Helsingissä Aluesuunnittelupäivillä huhtikuussa 1990 (Paasi 1990c). Tämän jälkeen olen kehittänyt ideaa eteenpäin konkreettisempien tutkimushankkeiden rinnalla. Tämän kehittäytön tuloksena syntyneet kolmen maantieteen

ideaa suoranaisesti käsittelevät perusteellisemmat tutkimukset Paasi (1991c, 1991d) tai työt, jotka muuten perustuvat ko. tyypittelyyn (Paasi 1990c, d), eivät kuitenkaan ole vielä ilmestyneet painettuna.

Kommentti tieteellisen kommunikaation pelinsäännöistä

Harry Schulman tukeutui Oulun maantieteen päivillä jatko-opintoja käsittelevässä ryhmässä pitämässään alustuksessa myös kyseiseen kolmen maantieteen ideaan ja osaltaan esimerkkeihin, joilla olen kutakin maantieteen merkitystä luonnehtinut. Toimittaessani maantieteen päivien jatko-opiskelijaryhmän aineistoa Terraan, jouduin tekemään yhteenvedon pääosin omien muistiinpanojeni pohjalta. Minulla ei ollut kaikkien alustajien kirjoitettuja esityksiä käytössäni, joten en voinut tietää missä muodossa ko. kirjoitukset tulevat lopulta ulos Terrassa.

Nyt maantieteilijäpäivien aineiston tultua painosta (Terra 1991/1) ihmetystäni herättää, että edellä esittelemäni idea kolmesta maantieteestä ilmestyy Schulmanin (1991) alustuksensa pohjalta jättämässä kirjoituksessa ilman mitään viitettä (tai edes vihjettä) sen alkuperään, ikäänkuin hän olisi kehittänyt ajatuksen *ad hoc* maantieteen päiville (»Yritän hahmottaa tätä komplementaarisuutta pienellä satiirilla höystettynä kuvassa 1. Tieteenalamme on siinä jaettu kolmeen toisiaan täydentävään kategoriaan...» mts.44). Mielestäni Schulman seuraa tässä menettelyssä liian pitkälle postmodernismin ideologiaa, jonka mukaisesti asioita lainataan, kopioidaan ja yhdistellään estottomasti ja mielin määrin eli »kaikki mikä on vaikuttanut pysyvältä ja kiinteältä näyttää sen syleilyssä haihtuvan ilmaan» (Schulman 1988:459). Väitetään, että postmoderni kulttuuri purkaa modernin kulttuurin subjektin ja että postmodernistit eivät ole itsensä ilmaisijoita vaan tietoisia siitä, että heidän 'omat tuotteen-sa' ovat laajojen diskurssien tuottamia (Aitto-la & Pirttilä 1989:116). Vaikka näin ajattelisimmekin, tieteellisen kommunikaation perussääntöjä (esim. lähteiden asiallinen käyttö) ei edes tässä tapauksessa ole mahdollista päästää »haihtumaan ilmaan». Miten muuten voimme rakentaa toimivia kielipelejä ja puheyhteisöjä tutkijoiden välille?

Koska ideaa 'kolmesta maantieteestä' ei ole virallisesti painettu vielä muualla kuin lyhyehkössä virkaanastujaisesityksessäni — jonka yliopistomme organisoima levikki lienee lisäksi varsin suppea — sitä ei voitane pitää mitenkään yleisesti tunnettuna (Schulmanilla, kuten muutamilla

muillakin on ko. esitelmästä oma kappale). Sisältönsä osalta se tuskin montaa maantieteilijää kiinnostaakaan. Mutta mahdollisten väärinkäsitysten välttämiseksi haluan kuitenkin jo ennakolta mitä kohteliaimmin tuoda Terran lukijoiden tietoon, että kun perusteellisemmat tutkimukset (Paasi 1990d, e 1991c, d) 'kolmen maantieteen ideasta' ilmestyvät, en siis ole 'imuroinut' niiden perusajatusta Schulmanin Terrassa 1991/1 ilmenteestä kirjoituksesta!

ANSSI PAASI

Maantieteen laitos, Oulun yliopisto

KIRJALLISUUS

- Aittola, T. ja Pirttilä, I. (1989). *Tieto yhteiskunnassa: Tiedonsosiologinen tarkastelu* (Gaudeamus, Helsinki).
- Bourdieu, P. (1975). The specificity of the scientific field and the social conditions of the progress of reason. *Social Science Information* 14: 19—47.
- Bourdieu, P. (1985). Social space and the genesis of groups. *Theory and Society* 14, 723—744.
- Massey, D. (1985). New directions in space. In Gregory, D & Urry, J. (eds.) *Social Relations and Spatial Structures* (Macmillan, London).
- Olsson, G. (1990). Lines of power. *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift* 11, 106—116.
- Paasi, A. (1990a). Yleis- ja aluemaantieteen syklit ja kysymys maantieteellisen tutkimuksen intresseistä. Virkaanastujaisesitys Oulun yliopistossa 9. 5. 1990. 9 s.
- Paasi, A. (1990b). The rise and fall on Finnish geopolitics. *Political Geography Quarterly* vol. 9, 53—65.
- Paasi, A. (1990c). Onko sukupuolella merkitystä suunnittelussa? Teesejä paneelikeskustelun pohjaksi. Aluesuunnittelupäivä, Helsinki 20. 4. 1990. 7 s.
- Paasi, A. (1990d). Muuttuvat aluekäsitteet maantieteen kehityksen heijastajana. Käsikirjoitus 37 s.
- Paasi, A. (1990e). Osallistuvaa ja kirjallista havainnointia englantilaisesta sosiaali- ja kulttuurimaan-tieteestä. Käsikirjoitus 52 s.
- Paasi, A. (1990f). Maantieteellä myös humanistiset ja yhteiskunnalliset kytkennät. Teoksessa Perko, T. (toim.) *Tiede muutosten maailmassa* (Atena, Jyväskylä).
- Paasi, A. (1991a). Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. *Environment and Planning A*, vol. 23, 239—256.
- Paasi, A. (1991b). The landscape of war and peace: the development of the Finnish-Soviet boundary and its role in the social consciousness of the Finns (submitted). 36 p.
- Paasi, A. (1991c). Maantieteen kontekstit ja kontekstien tulkinnat: tila, aika ja kulttuuri postmodernissa tilanteessa. Käsikirjoitus 152 s.
- Paasi, A. (1991d). The sign and its denotations: deconstructing the idea of geography. Paper prepared for the IGU Commission on the History of Geographical Thought, Symposium on »Geography and Professional Practice», August 11—16, 1991, Utrecht. 32 p.
- Schulman, H. (1988). Moderni ja postmoderni maantiede. *Terra* 100, 459—460.
- Schulman, H. (1991). Jatko-opiskelusta soveltavan maantieteen näkökulmasta, *Terra* 103, 43—45.